

Musikk & språkutvikling

På hvilke måter kan barnehagelærere arbeide med musikk for å fremme språkutviklingen hos de yngste barna i barnehagen?

Maren Blækkan

[Kandidatnummer: 26]

Bacheloroppgave

[BHBAC3970]

Trondheim, april, 2022

Bacheloroppgaven er et selvstendig studentarbeid gjennomført ved Dronning Mauds Minne Høgskole for Barnehagelærerutdanning og er godkjent som en del av barnehagelærerutdanningen. Under utarbeidelse av oppgaven har studenten fått veiledning ved DMMH.

DronningMaudsMinne
HØGSKOLE FOR BARNEHAGELÆRERUTDANNING

Forord

Jeg ønsker å takke alle de personene som har vært til stor hjelp for meg under arbeidet av denne bacheloroppgaven.

Først og fremst vil jeg takke mine to veiledere Sobh Chahboun og Jan Ketil Torgersen for deres støtte. Av de har jeg fått god veiledning, konstruktive og gode tilbakemeldinger gjennom hele prosessen. Deres tips og råd har vært til stor hjelp for meg under skrivingen av bacheloroppgaven.

Jeg vil også takke informantene mine som har gitt meg tillatelse til å foreta min undersøkelse ut fra deres erfaringer. Jeg setter stor pris på at de har brukt sin tid på dette i en hektisk hverdag.

Til slutt vil jeg også takke mine medstudenter, venner og familie for deres hjelp, støtte og oppmuntring underveis.

Tusen takk!

Innholdsfortegnelse

Forord.....	2
Innledning.....	4
Bakgrunn for valg av tema.....	4
Avgrensning og problemstilling	4
Oppgavens oppbygning.....	5
Teori: Musikk og språkutvikling.....	6
Barns språkutvikling.....	6
Kommunikasjon	8
Lyd som kontakt og samspill.....	8
Språkutvikling og musikk.....	9
Små barns forhold til musikk	11
Språk via sang	11
Musikk og hjernen	12
Barnehagelæreren	13
Metode.....	16
Valg av metode	16
Intervju	16
Planlegging av datainnsamling	17
Adgang til felten og utvalg av informanter	17
Beskrivelse av gjennomføring.....	18
Analysearbeid	18
Metodekritikk	18
Etiske retningslinjer.....	19
Presentasjon av funn og drøfting	21
Språkarbeidet i barnehagene	21
Informantenes fokusområder	22
Språkutviklingen påvirkes av musikken.....	23
Informantenes arbeidsmåter	24
Veien videre.....	25
Avslutning.....	27
Litteraturliste.....	29
Vedlegg.....	32
Intervjuguide	32
Informasjon og samtykkeskjema	34

Innledning

Musikk er noe som angår de fleste mennesker og kan oppleves overalt, men hva hver av oss opplever som musikk er forskjellig (Sæther, 2019, s. 9). Det vil være vanskelig å skille ut musikk som et enestående lydfenomen uten den personlige, sosiale og kontekstuelle situasjonen musikken formidles i. Musikk kan blant annet uttrykke følelser og forsterke de, stimulere oss slik at vi beveger oss, eller fremkalle minner og opplevelser. Musikk man kjenner igjen vil fremkalle assosiasjoner fra tidligere opplevelser og hendelser (Sæther, 2019, s. 10). Det finnes likheter mellom språk og musikk. Som det at musikken trigger hukommelsen vår. Det vil derfor være lettere å lære for eksempel alfabetet når det er rytme eller en melodi til (Kulset, 2019, s. 48). På bakgrunn av dette er musikk et godt verktøy for ansatte i barnehagen for å fremme barns språkutvikling. Jeg har derfor valgt dette temaet for bacheloroppgaven. Gjennom både teoretiske og empiriske materialer skal jeg se nærmere på hvorfor musikk er et velegnet verktøy for språklæring.

Bakgrunn for valg av tema

Barnehagelærer er en profesjonsutdanning, som vil si at etter tre års utdanning er man kvalifisert til å jobbe som både barnehagelærer og pedagogisk leder i en barnehage. Da står man med ansvaret for å iverksette og lede det pedagogiske arbeidet, som blant annet står beskrevet i rammeplanen, i tråd med godt faglig skjønn (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 16). I løpet av barnehagelærerutdanningen har jeg tilegnet meg kunnskaper og ferdigheter som kvalifiserer for barnehageyrket, og lært hvordan jeg kan legge til rette for at alle barn kan oppleve å leke, undre seg og lære, ut fra sine egne forutsetninger. (DMMH, 2022). Temaet musikk og språkutvikling er valgt på bakgrunn av egne erfaringer, interesser og faglig relevans knyttet opp mot barnehagelærerutdanningen. Gjennom denne bacheloroppgaven skal det undersøkes hvilke måter barnehagelærere kan arbeide med musikk for å fremme språkutviklingen hos de yngste barna i barnehagen. Dette er relevant for jobben jeg snart skal ut i, og kan knyttes opp mot barnehagens formål og innhold om det å fremme kommunikasjon og språk (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 23 – 24).

Avgrensning og problemstilling

Temaet i oppgaven er basert på mine erfaringer med nettopp sang og musikk fra både jobb og praksis. I tredje og siste praksisperiode hadde jeg et endrings – og utviklingsarbeid med fokus på hvordan musikk kan fremme et inkluderende miljø. Dette ble fort noe som interesserte meg og som var spennende å jobbe med. Det ga meg en inngang til denne oppgaven, men her

velger jeg å fokusere på hvordan musikken kan fremme språkutviklingen hos de yngste barna i barnehagen. For det å kunne se den store utviklingen barn har i sine første leveår, er spesielt med tanke på at det er i småbarnsalderen den grunnleggende perioden for språkutvikling skjer. Ut fra dette vil problemstillingen min være:

På hvilke måter kan barnehagelærere arbeide med musikk for å fremme språkutviklingen hos de yngste barna i barnehagen?

Oppgavens oppbygning

Oppgaven er tredelt, og del en består av det teoretiske rammeverket. Del to består av en metodedel og mitt eget forskningsarbeid. I tredje og siste del blir funn og resultater presentert, samt drøfting og konklusjon sett i sammenheng med del en og del to. Oppgaven bygger på teori hentet fra musikkvitenskap, språkvitenskap, nevrovitenskap og psykologi. Empirien er samlet gjennom kvalitative forskningsintervju med ansatte fra forskjellige barnehager. Svaret på problemstillingen vil derfor ha bakgrunn i nettopp dette.

I denne oppgaven kommer jeg til å anvende flere begreper og deriblant begrepet musikk. Når begrepet *musikk* blir brukt, legger jeg i dette både sang, bevegelser, rytmer, rim og regler. For meg henger alle disse elementene sammen, og de tas ofte i bruk samtidig i barnehagehverdagen. Når det blir referert til *de yngste barna* i barnehagen, mener jeg barn som er fra rundt ett år gamle, og opp til tre år. Det vil være de barna som går på småbarnsavdeling.

Teori: Musikk og språkutvikling

I bacheloroppgaven er teorier og litteratur valgt ut ifra at de har hovedvekt på språkutvikling og hvilken påvirkning musikken har for dette. Dette er relevant for å kunne svare på problemstillingen min, og i denne delen skal jeg gå nærmere inn på teori som omhandler nettopp dette.

Barns språkutvikling

De fleste barna som går i barnehagen starter omkring ettårsalderen, og allerede da forstår de en del ord og uttrykk som de hører i hverdagen. Ordene er foreløpig ikke fullt utviklet som symbol for begreper, slik at de kan representere virkeligheten alene. Det kan være vanskelig å skille mellom språkforståelse og situasjonsforståelse hos så små barn. Så de første ordene barn forstår og bruker, er knyttet til her – og – nå – situasjoner. Barna er også avhengige av å se samtalepartneren og det de snakker om. De første ytringene til barnet består av bare ett ord, og fremdeles vil mye av det barnet sier, bære preg av babling. Selv om ytringsordene ofte kan bestå av ord som ikke finnes i voksenspråket, vil den voksne forstå hva barnet mener.

Grunnen til dette er blant annet at barnet utnytter ulikt tonefall og forskjellige gester. De første ordene barnet forstår og bruker når de er ett til to år, er familiemedlemmenes navn, gjenstander og hendelser i hverdagen. Barn forstår også innholdet i flere ord enn det de selv bruker. Det er også i denne perioden barn begynner å sette sammen ytringer fra ett til to ord (Utdanningsdirektoratet, 2017).

I toårsalderen har de fleste barn en god språkforståelse, som betyr at de forstår innholdet i mange ord og i enkle setninger. Det er heller ikke uvanlig at noen barn enda ikke behersker dette fullt ut. I denne perioden er barna veldig nysgjerrige og spør ofte hva ting er og heter, og svarene gjør at dette blir en god læringssirkel. Ytringene til barna blir også lengre og mer komplekse, og ordstillingen begynner etter hvert å likne mer på «voksenformen». Treåringene oppdager bindeordet *og*, og behersker etter hvert enkle grammatiske prinsipper og begynner å bøye ord (Utdanningsdirektoratet, 2017).

Språket vårt består av flere deler, og som Bloom & Lahey (1978) påpeker er det en integrasjon mellom innhold, form og bruk (Hole, 2013). Det vil si at språkets helhet består av de tre delene, som er gjensidig avhengig av hverandre. Et godt ord – og begrepsforståelse er en forutsetning for å mestre språkets formside, og innunder her finner vi den fonologiske utviklingen og bevisstheten som handler om ords uttale.

Drugli (2010) hevder at forskning viser at det som fremmer språkutviklingen hos 1 – åring er blant annet gode relasjoner. Den emosjonelle omsorgen er viktig for barn i denne alderen. Først og fremst trenger barn å være trygge for deretter å kunne utfolde seg og leke, medvirke og lære. Den trygge tilknyttingen handler ikke bare om barns emosjonelle utvikling, men også at det fremmer mulighetene til barnet for å lære og mestre sine omgivelser. Derfor er trygghet også viktig for den kognitive utviklingen (Høigård, 2019, s. 167 – 168). Relasjonene barna har til voksne og andre barn i barnehagen har innflytelse på både barnets kognitive og sosiale utvikling. En god relasjon styrker barnets motivasjon og læring, mens en dårlig relasjon medvirker til at barn får et utilstrekkelig utbytte av barnehagens pedagogiske innsats (Høigård, 2019, s. 168).

Det er også fire typer aktiviteter som i stor grad fremmer barns språkutvikling. Disse er musiske aktiviteter, gode samtaler, samvær omkring tekst og allsidig lek. Disse aktivitetene er like viktige enten det handler om enspråklige barn, barn som lærer et andrespråk eller barn som har forsinket eller mangelfull språkutvikling. Felles for alle aktivitetene er at barnet må delta aktivt (Høigård, 2019, s. 168).

De musiske grunnelementene er rytme, bevegelse og lyd, og grunnlaget for språk ligger i det musiske (Høigård, 2019, s. 168). Musiske aktiviteter er viktige hverdagsaktiviteter i barnehagen og rommer store muligheter for språklæring for både enspråklige og flerspråklige barn (Høigård, 2019, s. 153). Det vil ikke bare være aktiviteter som sang, dans og musikk, men også språklige aktiviteter hvor de musiske elementene er til stede. Vi finner det i sanger, dikt, rim, regler og språklek. Da dreier det seg om bokstavrim og enderim, klang, rytme og gjentakelser, lydmalende ord, lek med ord, orddeler og lys. Slike trekk er knyttet til språkets uttrykkside og kan dermed gi både estetiske og sanselige opplevelser av språket (Høigård, 2019, s. 168).

Når man bruker musiske aktiviteter, er det lett for barna å bli fenget, de trenger ikke å ha kommet langt i språkutviklingen for å delta. Dette gjelder også flerspråklige barn som skal lære seg norsk. Når vi bruker rim, regler og sangleker med bevegelser, kan alle bli inkludert i fellesskapet gjennom gleden over rytme, bevegelse og ord (Høigård, 2019, s. 168). Sæther (2019) skriver om en svensk talepedagog som sier at det er en kobling mellom motorisk aktivitet og språkutvikling (Sæther, 2019, s. 86), derfor er kombinasjon av musikk og bevegelse en god stimuleringsaktivitet for utviklingen av barns språk.

Det skjer mye god språklæring når barn er med og synger. Innholdsforståelsen av sangene kommer etter hvert. Barn som gjentatte ganger er med på å synge sanger med et fortellende innhold, kan gjennom sangen framføre mye lengre tekster enn om de skulle snakke de fram uten den støtten som toner, rytme, rim og klang gir. Slik er det musiske en snarvei til å mestre en lengre tekst. Også spontansang kan være en kilde til lengre tekstproduksjon, for der finner man på melodi og ord etter hvert som man synger (Høigård, 2019, s. 168 – 169).

Kommunikasjon

Rammeverket som barnehagen er pliktig til å følge er rammeplanen. Den gir retningslinjer for barnehagens verdigrunnlag, innhold og oppgaver. Innholdet i Rammeplanen er fastsatt i barnehageloven og i internasjonale konvensjoner som Norge har sluttet seg til, blant annet FNs barnekonvensjon. Et fagområde vi finner i Rammeplanen er kommunikasjon, språk og tekst. Denne er relevant med tanke på barns språkutvikling som nå skal belyses. Gjennom arbeid med dette fagområdet skal barnehagen bidra til at barn får utforske og utvikle sin språkforståelse, språkkompetanse og et mangfold av kommunikasjonsformer. Barna i barnehagen skal blant annet få mulighet til å møte ulike språk, språkformer og dialekter gjennom rim, regler, sanger, litteratur og tekster fra samtid og fortid. Alt dette skal være med på å bidra til at barna leker med språk, symboler og tekst. Det skal også stimulere til språklig nysgjerrighet, bevissthet og utvikling. I tillegg skal barna oppleve spenning og glede ved høytlesning, fortelling, sang og samtale. En forutsetning for dette blir derfor at personalet bruker varierte formidlingsformer og tilbyr et mangfold av bøker, sanger, bilder og uttrykksformer. Her kan det også med fordel brukes konkrete som støtte i kommunikasjonen. Personalet må også synliggjøre språklig – og kulturelt mangfold, støtte barnas ulike kulturelle uttrykk og identiteter, og fremme mangfold i kommunikasjon, språk og andre uttrykksformer (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 47 – 49).

Lyd som kontakt og samspill

Stern (1992) har sett på dialog mellom omsorgspersoner og spedbarn, og fant tydelig at det er lydenes musikalske og ikke begrepsmessige innhold som står i fokus. Det er også dialogen som skaper det nære samspillet og atmosfæren av bekræftelse, empati og samstemthet. Både kjærlighet og fellesskap uttrykkes gjennom lyd, mimikk og bevegelser. Tonefallet i dette samspillet er mer melodisk og rytmisk enn i vanlig tale. Begge parter bruker rytme, tonefall, tempo, klangfarger og dynamikk på måter vi ellers finner i musikken (Vist, 2013, s. 89).

Språkutvikling og musikk

For å forstå hvordan musikk og språkutvikling henger sammen, må vi se på fellestrekkene ved språket og musikken. Musikk består av ulike grunnelementer, som er klang, dynamikk, melodi, rytme, puls, tempo, tekstur og form (Sæther, 2019, s. 23 – 38). Vi kan også finne disse elementene i språket vårt, som i dialekter, sett i sammenheng med den fonologiske utviklingen. Det omfatter både at barn oppdager systemet av språklyder og at en greier å produsere de aktuelle språklydene slik at det får fram ulike ordbetydninger (Høigård, 2019, s. 83).

Barnehagen skal stimulere til språkutvikling og tilby barn et rikt og variert språkmiljø (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 48). Dette står skrevet i rammeplanen for barnehagen og er viktig med tanke på barnas utvikling. Musikk skal være ett av flere verktøy barnehagen skal bruke i arbeid med fagområdene, og kan godt brukes i sammenheng med fagområdet kommunikasjon, språk og tekst (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 47). Sanger og regler vil være med på å styrke barnets utvikling på en rekke områder, som den språklige, motoriske, emosjonelle og sosiale utviklingen. «Musikk kan tale direkte til oss, men også fungere som en døråpner til kommunikasjon og felles opplevelser» (Sæther, 2019, s. 16). Dette sitatet viser at det å lære seg et språk er noe som skjer i samspill med andre. Sammen med barna i barnehagen kan ansatte skape musikk og et felles sangrepertoar som overgår de kulturelle og språklige barrierene (Sæther, 2019, s. 16), slik at barn lettere kan få innpass i sosiale samspill med andre barn på samme avdeling, men også ellers i barnehagen.

Barnehagen skal også være bevisst på barnas ulike uttrykksformer og tilrettelegge for medvirkning på måter som er tilpasset barnas alder, erfaringer, individuelle forutsetninger og behov. Også de yngste barna, og barn som kommuniserer på andre måter enn gjennom tale, har rett til å gi uttrykk for sine synspunkter på egne vilkår. Barnehagen må derfor observere og følge opp alle barns uttrykk og behov. Barnas synspunkter skal tillegges vekt i samsvar med deres alder og modenhet. Barna skal ikke overlates til et ansvar de ikke er rustet til å ta (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 27).

Ettåringer er gode til å bruke og tolke kroppsspråklige og prosodiske signaler. Prosodi handler om de musikalske sidene ved uttalen, som vi kjenner igjen fra den fonologiske utviklingen, hvor barna etter hvert oppdager systemet av språklyder. I ettårsalderen begynner barn så smått å forstå innholdet i det som sies, og tar i bruk sine første ord. Omsorgspersonene prøver derfor ofte å lokke fram ordene barnet har tilegnet seg eller som man tror barnet kan. Men når barnet

begynner i barnehagen kan det ofte oppstå en bråstopp i kommunikasjonsmulighetene. Barnets signaler blir ikke oppfattet like godt som de har vært vant til, og det kan derfor oppstå mye frustrasjon. En viktig faktor som kan hjelpe i slike situasjoner er trygg tilknytning til en eller noen få personer, som for eksempel ved bruk av primærkontaktsystemet. Drugli (2010) skriver at hovedoppgaven for primærkontakten er å bli kjent med barnet og tilegne seg barnets ikke – verbale språk for å kunne trygge, tolke og bekrefte barnet. Denne personen vil også bli den personen barnet kommuniserer best med når det etter hvert begynner å tilegne seg verbalspråk (Høigård, 2019, s. 28).

Prosodisk tale er ett av de fire trekkene som voksne bruker for å tilpasse språket og talen sin til barn. Når voksne snakker med ettåringer utnyttes de musikalske kvalitetene ved stemmen i mye større grad enn i vanlig voksentale. På denne måten klarer voksne også å formidle mer følelser når man snakker. (Høigård, 2019, s. 28 – 29). Innenfor prosodisk tale finner vi også flere ulike trekk som er vanlig i tale tilpasset ettåringene, som nå skal belyses. Det første er bruk av lyst stemmeleie og stor stemmevariasjon. Når voksne snakker med små barn legger vi ofte stemmen over i et lysere stemmeleie enn det vi ellers bruker, og i tillegg varierer vi stemmen og setningsmelodien mye mer enn i samtaler med større barn og voksne. Høigård (2019) skriver også at vi også gjerne smiler mer og overdriver med mimikken i ansiktet, som er tydelige signaler som fanger barnets oppmerksomhet.

Et annet trekk er bruk av sterkere trykk på viktige enkeltord. Ved å gjøre dette blir det klart og tydelig for barnet hva dialogen handler om. Som for eksempel når man legger trykk på enkelte ord som *her, der, denne, dette* osv. Ofte blir disse brukt i sammenheng med peking og et tydelig blick mot retningen tingen eller det de snakker om er. Vi kan også finne trekk slik som tydelig uttale, langsommere tempo og lengre pauser. Etter hvert som barnet begynner å beherske noen ord, vil ofte omsorgspersonene til barnet og ansatte i barnehagen tydeliggjøre uttalen av ordet som barnet sier. Det er derfor man bruker et langsommere tempo når man snakker, og har lengre pauser etter man har sagt noe. Disse pausene er også viktige turvekslinger. Barn bruker lengre tid på å forstå det som blir sagt og trenger ofte lengre tid på å få sagt det de tenker, fordi det er når barna deltar aktivt i samtalen at språktilegnelsen stimuleres best (Høigård, 2019, s. 28 – 29).

Språklige trekk spiller også en rolle i måten musikk samhandler med fonologisk bevissthet. I en artikkel om musikkeffekter på fonologisk bevissthetsutvikling hos tre år gamle barn fra Cambridge University, skriver Vidal, Lousada & Vigario (2020) at den fonologiske utviklingen og bevisstheten vil være en indikator på barns leseferdigheter, inkludert lesing og

skrivning. Dermed kan vi si at musikktraining kan spille en viktig rolle for å fremme barns språkutvikling. Den fonologiske bevisstheten er blant annet involvert i oppgaver som å isolere individuelle ord fra taleflyten, fremkalling av rim, identifisering av ord som rimer, blande stavelser, telle stavelser i et ord og segmentering av stavelser. Barn må gjenkjenne disse språklige lydkategoriene til tross for variasjon i tonehøyde, tempo og kontekst. Studien viser at musikk fremmer fonologisk bevissthet på et veldig tidlig stadium i utviklingen av flere fonologiske bevissthetsferdigheter. Det viste seg at musikktriente barn hadde større utvikling i ordsegmentering til stavelser, pseudoordsegmenteringer til stavelser, stavelssesyntese av ord og stavelssesyntese av pseudoord. Siden disse ferdighetene er relevante for læring av skrivning og lesing, antyder resultatene at generalisert musikkundervisning i barnehagen kan bidra positivt til læring av skrivning og lesing i de første skoleårene (Vidal, Lousada, Vigario, 2020).

Små barns forhold til musikk

Før et barn blir født, har det allerede gjort seg kroppslige erfaringer til egen kropp og verden utenfor. Øret dannes så tidlig som i sjette svangerskapsuke og rundt en måned senere utvikles labyrintsansen. Det er den som registrerer hodets stilling i forhold til tyngdekraften. I tillegg utvikles den taktile og kinestetiske sansen tidlig i svangerskapet. Og som Smith & Ulvund (1999) hevder, vil derfor det ufødte barnet være i stand til å oppfatte bevegelser når det allerede er rundt fire måneder gammelt (Vist, 2013, s. 85).

I femte svangerskapsmåned begynner barnet å høre, muligens også før, men i alle fall fra 8. fostermåned kan det også huske lydinntrykkene. Det ufødte barnet gjør viktige lytteerfaringer før det entrer verden og møter oss med en forforståelse og referanser knyttet til erfaringer fra fosterperioden. DeCasper & Fifer (1980) har dokumentert at mindre enn tre dager etter fødselen kan barnet gjenkjenne morens stemme. Barnet kan også gjenkjenne dikt og musikk det har hørt gjentatte ganger under svangerskapet. Det viser seg nemlig at barnet foretrekker lydinntrykk det kan gjenkjenne fra fostertilværelsen selv om klangen i både musikk og menneskestemme er annerledes utenfor magen (Vist, 2013, s. 85 – 86).

Språk via sang

Ifølge en artikkel fra utdanningsforskning (2015) hevder de at bruk av musikk gir bedre språkopplæring. Musikken gjør språkinnlæringen både lettere, raskere og artigere. Musikk stimulerer ulike sanser hos barnet og barna lærer inn rytmen i språket på denne måten. Flere opplever ofte at barn synger med i sangene lenge før de bruker ordene, og før de forstår meningen med dem. På denne måten kan barna delta i et fellesskap uten å ha store

norskknnskaper. I en sang gjentas teksten ofte, og det blir lettere for barnet å fange opp ordene. For barn som lærer norsk, enten om det er deres førstespråk eller andrespråk, vil de få prøvd ut de norske lydene uten selv å måtte produsere meningsbærende setninger. (Sund, 2015).

I barnehagen er et av målene at alle barn skal lære seg norsk etter hvert, enten om det er deres førstespråk eller andrespråk. Sang kan være en vei inn til språket på mange måter, og en av måtene kan være at vi øver på språket når vi synger. Det å synge sammen gjør oss mer empatiske, slik at vi lettere åpner opp for sosial inkludering. Dette kan igjen føre til etablering av vennskap før barna deler et felles språk (Kulset, 2019, s. 134). Å delta i sangsamvær kan skape trygghet i situasjoner med sosial usikkerhet, som for eksempel i oppstarten av barnehagehverdagen. Om barnet hverken har blitt kjent med eller trygg på andre, eller forstår/kan språket, kan man dra nytte av sangens naturlige sosiale flow, uten å ha noen forkunnskaper om språket og det kreves ikke noe annet enn imitasjon (Kulset, 2019, s. 146). For at sangsamværet skal kunne virke på denne måten i en flerspråklig barnehage, er det en viktig forutsetning å anerkjenne viktigheten av ritualen som form, samt å skape et ritualisert sangsamvær hvor det er frivillig å delta (Kulset, 2019, s. 146). Den positive innvirkningen fra sangsamværet er med på å danne et fellesskap som er en viktig brikke når man skal lære seg et nytt språk. Når fellesskapsfølelsen er etablert er det lettere både å bli inkludert og å føle seg inkludert, og det er lettere å inkludere. Slik kan nye vennskap oppstå, og gjennom dette være en vei inn til språket (Kulset, 2019, s. 146).

Musikk og hjernen

En av hjernens mest fascinerende egenskaper er dens unike evne til å endre seg. Alt vi gjør, opplever og lærer setter fysiske spor, og bidrar til at hjernen hele tiden er i endring så lenge vi lever (Brean & Skeie, 2019, s. 8). Det er dette vi kaller nevroplasticitet, altså hjernens endringsevne. Videre skriver Brean & Skeie at denne nevroplasticiteten samtidig kan være en svakhet, for siden hjernen er skapt til å endre seg, vil den også endres når miljøbetingelsene ikke er så bra. Som for eksempel kan en vond barndom med lite omsorg eller dype traumatiske opplevelser gi sår og skader i hjernens funksjonsevne (Brean & Skeie, 2019, s. 108).

Musikk er noe av det som former hjernen vår. Når vi musiserer, aktiviserer vi store deler av hjernen som blant annet bidrar til raskere og lettere innlæring, og til bedre og raskere mottak og behandling av språk. Å holde hjernen i godt humør er et viktig stikkord. Dette øker både

livskvaliteten vår, og det gjør hjernen i bedre form til å lære noe nytt. Musikk er en faktor som enkelt holder hjernen i dette gode humøret (Kulset, 2019, s. 70).

Det er forsket på hva som skjer i hjernen når man synger, og forskeren Anne Haugland Balsnes fant flere positive effekter av hva det å synge i kor kan føre til. Som for eksempel øker det fysisk og følelsesmessig velvære, reduserer stress, gir en oppstemt følelse og positivt humør, opplevelse av mestring – som øker selvtilliten, opplever kollektiv samhørighet – av sosial gevinst. Man kan også oppleve å få en tilfredsstillende følelse av å bidra i noe som er større enn summen av delene. Opplevelsen av personlig overskridelse gjør at vi blir løftet ut av det hverdagslige og å få et glimt av noe vakkert som beveger oss og gjør godt for sjelen vår (Kulset, 2019, s. 31 – 32). Årsaken til dette er at hjernen produserer mer av «kjærlighetshormonet» oksytocin når vi synger sammen, og samtidig minsker stresshormonet kortisol. Oksytocin fører til en slags «rus» som gir oss en følelse av velvære; vi føler oss trygge, ivaretatt, glade, avslappede og som en del av fellesskapet (Kulset, 2019, s. 32 – 33).

Barnehagelæreren

I barnehagesammenheng framheves musikkarbeid som nyttig i forhold til å styrke utvikling når det gjelder motorikk, språk, samarbeidsevne, turtaking og annet (Angelo, 2019, s. 129). Den viktigste ressursen for musikkarbeid i barnehagen er de menneskene som jobber der og deres forutsetninger, men også barns forutsetninger. Det å kjenne til og ta hensyn til barnas forutsetninger er grunnleggende i ethvert pedagogisk arbeid. I musikkarbeid kan dette dreie seg om motoriske, kommunikative eller samhandlingsferdigheter, eller behov. I tillegg kan personlige interesser og vaner, samt musikalitet ha en påvirkning. Vi må også være klar over at barn utvikler seg i forskjellig tempo, og til ulik tid. Dette betyr at det ikke er noe fasit på hva det enkelte barnet skal kunne og når det læres. Likevel er det mye som skjer i omtrent samme rekkefølge, som er tydelige likhetstrekk i utviklingen hos barn i samme alder. Kunnskap om hva som kan forventes av barna fysisk, kognitivt og sosialt i ulike aldre, vil dermed være til hjelp når barnehagelæreren skal tilrettelegge for et godt pedagogisk opplegg (Angelo, 2019, s. 139). Når ansatte i barnehagen er bevisste på dette, kan de gi barna tid til å respondere, uten å avbryte de naturlige tenkepausene som oppstår hos barnet. Ofte har vi voksne det litt for travelt og kan overkjøre barna noen ganger med vår egen monolog. Barn og voksne bør derfor gis flere muligheter til spennende samtaler, med mer ro og sensitiv lytting fra oss voksne (Angelo, 2019, s. 139 – 140).

Det finnes uendelige muligheter for aktiviteter knyttet til musikk, også på småbarnsavdeling i barnehagen. Det viktigste er å tilrettelegge for musikalske aktiviteter gjennom hele barnehagehverdagen, ikke bare i samlingsstunder, men også i en til en situasjoner (Vist, 2013, s. 98). I boka «Barnet og musikken» refererer Angelo til Gulle Stehouwer (1998) som har illustrert hva det forventes at barn på ulike alderstrinn skal kunne. For ett – og toåringer framheves det for eksempel å bruke ridesanger, rosanger og sanger som stimulerer kroppsbevisstheten og bruker store muskelgrupper, slik som denne: *Ro, ro, ro din båt, ta din åre fatt, vuggende, vuggende, vuggende, vuggende over Kattgatt*. Både i musikksamlinger, stellesituasjoner og andre situasjoner vil det være fint å bruke rim og regler om kroppen. Dette bidrar også til at barnet opplever nærhet og trygghet til den voksne, som er avgjørende for barn i denne aldergruppen. Videre skriver Angelo at to – og treåringene er opptatt av seg selv og det de har rundt seg. Erfaringsverdenen er fortsatt begrenset, og musikk som barnet ennå ikke har opplevd er ofte lite interessant. Det er desto mer spennende med det de kjenner til og kan prøve ut. Musikkinstrumenter vil være spennende, store solide instrumenter som tåler å prøves ut på mange vis, er fordelaktig. Eksempel på dette kan være store trommer, som barna kan spille på med begge hender (Angelo, 2019, s. 140 – 141). Aktiviteter som er tilpasset to – og treåringers motoriske utviklingsnivå kan for eksempel dreie seg om å bruke fingerleker, og spille på mindre instrumenter, slik som små trommer og rytme egg. Dette vil også kunne bidra positivt i barnets utvikling av finmotoriske ferdigheter og stimulere til språklig utvikling. Det viktigste er at utfordringene samsvarer med forutsetningsnivået i den grad at barna kan oppleve utfordringene som både trygge og mulige å mestre (Angelo, 2019, s. 142). I større grupper og når det er mange til stede er det vanskelig å gi gjensvar og legge merke til små lydige tilløp. Derfor er det viktig å være lydhør i samspillet med hvert enkelt barn også utenfor samlingsstundene. Det er også viktig at personalet på avdelingen har en felles forståelse og definisjon på hva musikk er (Vist, 2013, s. 98 – 99).

For å skape forståelse hos barn er bruk av konkrete viktig, samt mye sang, rim og regler. Da vil for eksempel barn som strever litt med språket, men elsker musikk, forstå mye gjennom musikken. For som Nora Kulset (2015) hevder, bruker hjernen samme nettverk for både musikken og språket. Hun beskriver også ulike kriterier som må innfris dersom språket skal få nevrologiske fordeler av at vi synger. Tre av disse er barns oppmerksomhet, repetisjon ved å gjenta sangene, samt emosjoner som innebærer at barna må like å holde på med sang og musikk (Kibsgaard, 2018, s. 54).

Et felles sangrepertoar hjelper språklæringen på en fin og enkel måte inn i sosiale relasjoner med barn som snakker norsk. Når vi synger, «lurer» vi teksten inn i hjernen, slik at barna får trent seg motorisk på språket mens de synger, uten at de selv trenger å huske ord eller formulere setninger. Sang gjør det lettere å skille ut ord i språket, siden tempoet på talestrømmen sakknes. Sanger og regler på barns morsmål kan fremme trygghetsfølelsen, som er avgjørende for at man i det hele tatt skal kunne åpne opp for ny kunnskap. En fast musikkamling med repetisjoner av sanger og regler bidrar også til økt stabilitet og trygghet (Kulset, 2019, s. 99). Det å synge norske sanger kan også være en måte å lære andrespråk for flerspråklige barn på (Kibsgaard, 2018, s. 54).

Metode

En metode er en fremgangsmåte man velger å bruke som et eksempel for å svare på en problemstilling (Dalland, 2017, s. 51). Så i denne delen skal det handle om hvilken metode jeg har valgt å bruke for å finne funnene på problemstillingen min. Innunder dette skal jeg blant annet ta for meg planleggingen av datainnsamlingen, utvalg av informanter, beskrivelse av gjennomføringen og etiske retningslinjer.

Valg av metode

Det er to ulike forskningsmetoder man kan velge mellom, og det er kvantitative eller kvalitative tilnærminger. Kvalitative tilnærminger studerer livet fra innsiden og retter oppmerksomheten mot hvordan vi lever livet vårt. Tradisjonelt blir kvalitative tilnærminger forbundet med forskning som innebærer nær kontakt mellom forsker og personen i felten, ved deltakende observasjon eller intervju. En viktig målsetning med kvalitative tilnærminger er å oppnå en forståelse av sosiale fenomener (Thagaard, 2018, s. 11).

Vi kan dele inn kvalitative tilnærminger i fem kategorier og en av disse er intervju, som er en av de mest brukte metodene innenfor kvalitative tilnærminger. Intervju gir oss innsikt i personers opplevelser, synspunkter og selvforståelse (Thagaard, 2018, s. 12). Det ble derfor naturlig å velge intervju, fordi ønsket med min problemstilling er å få innsikt i barnehagelæreres erfaringer og synspunkter rundt temaet musikk og språkutvikling. På denne måten etablerer jeg meg som forsker, en direkte kontakt med personene jeg intervjuer, noe som er karakteristisk for intervju (Thagaard, 2018, s. 13).

Et fellestrekk for de fleste kvalitative tilnærmingene er at de data vi analyserer, kommer til uttrykk i form av en tekst. Teksten kan beskrive personenes handlinger, utsagn, intensjoner og perspektiver. Når man da er ute i felten og gjennomfører intervjuene, kan teksten være i form av notater fra intervjuer (Thagaard, 2018, s. 13).

Intervju

Intervju er en velegnet metode for å få kjennskap til hvordan personene som blir intervjuet opplever og forstår seg selv og sine omgivelser (Thagaard, 2018, s. 53). Og den mest utbredte datagenereringsmetoden innenfor kvalitativ forskning er ulike former for intervju. Mitt valg falt på dybdeintervju, hvor målet er å skape en situasjon for en relativt fri samtale som handler om et tema som er valgt på forhånd. Meningen med dette er å få informanten til å reflektere over sine egne erfaringer og meninger knyttet til det aktuelle temaet for forskningen (Tjora,

2017, s. 113). I intervjuene benyttes åpne spørsmål for å gi informantene mulighet til å gå i dybden der hvor de har mye å fortelle. Informantene hadde også anledning for å komme med digresjoner som de mente var viktige og relevante for undersøkelsen (Tjora, 2017, s. 114).

I et dybdeintervju er spørsmålsstiller ut etter å studere informantenes meninger, holdninger og erfaringer, og ønsker derfor å se verden fra informantenes ståsted (Tjora, 2017, s. 114). En viktig forutsetning for å lykkes med et dybdeintervju er at man greier å skape en avslappende stemning, hvor informanten føler seg trygg og kan snakke åpent om sine personlige erfaringer, lov til å tenke høyt (Tjora, 2017, s. 118). For å legge til rette for nettopp dette, fikk informantene velge hvor intervjuet skulle finne sted, og de ble gjennomført på informantenes arbeidsplasser (Tjora, 2017, s. 121). Betydningen av sted har større påvirkning enn man tror. Det viser seg at trygghet og et nivå av komfort, samt det å oppleve at man ikke forstyrres, har stor betydning i enkelte intervjusituasjoner. Om det er første gang informanten deltar på et slikt dybdeintervju, hvor en blir bedt om personlige erfaringer, er det ekstra viktig med trygge rammer (Tjora, 2017, s. 122).

Planlegging av datainnsamling

Etter å ha kommet fram til problemstillingen for denne bacheloroppgaven, startet arbeidet med å utarbeide en intervjuguide. For å komme i gang med intervjuguiden ble noen oppvarmingsspørsmål valgt for å få litt bakgrunnsinformasjon om informantene, og for å starte på en uformell og ufarlig måte. Dette skaper en trygghet for informantene på at de behersker situasjonen (Tjora, 2018, s. 145 – 146). For å få svar på min problemstilling, har jeg utarbeidet sju refleksjonsspørsmål til bruk i intervjuene. Se vedlegg s. 32.

Adgang til felten og utvalg av informanter

Prosessen med å skaffe informanter tok litt tid. Startet med å kontakte ansatte fra barnehagene undertegnede jobber i og har vært i praksis hos. Deretter gjorde jeg et strategisk utvalg og tok kontakt med ansatte som kunne uttale seg på en reflektert måte om temaet musikk og språkutvikling, og som har bakgrunn fra småbarnsavdeling. (Tjora, 2018, s. 130). Opplevde også å få avslag på grunn av en hektisk barnehagehverdag, og måtte derfor kontakte andre. Ringte en av informantene og fikk avklart at vedkommende kunne stille som informant. Fikk dermed gjennomført intervjuet ganske raskt etter dette. Opplevde også at en kollega kunne tenke seg å være informant, en som jobber mye med akkurat dette temaet og fikk dermed gjennomført et intervju der. Mangle fortsatt en informant etter å ha gjennomført det andre intervjuet, men fikk da tips fra den andre informanten om at noen på en annen avdeling i

samme barnehagen kunne være en god informant. Tok så kontakt med vedkommende og fikk avtalt tid for å gjennomføre det tredje og siste intervjuet.

Beskrivelse av gjennomføring

En usikkerhet i forkant av intervjuene gikk ut på hvordan det ville bli å gjennomføre intervjuene alene, med tanke på å selv skulle sitte og skrive ned svarene til informantene underveis i samtalen. Informerte derfor informantene om dette før gjennomføringen, slik at de hadde forståelse for å bruke litt ekstra tid. Alle informantene viste forståelse for dette og ville ha tilbakemeldinger hvis de snakket for fort osv. Gjennomføringene av alle tre intervjuene gikk som forventet. Fikk stilt de planlagte spørsmålene og kunne i tillegg komme med oppfølgingsspørsmål om det var noe som trengte en dypere forklaring. Min rolle under intervjuet ble derfor å stille spørsmål, respondere, svare og skrive ned det informantene sa og snakket om. Svarene fra informantene var informative og utfyllende. I prosessen med etterarbeid viser det seg at budskapet i svarene fra intervjuene er forstått, noe som gir et godt grunnlag for veien videre med å analysere svarene til å kunne svare på problemstillingen. Ingen problemer oppstod underveis, som eventuelt kunne gjøre prosessen mer utfordrende.

Analysearbeid

Etter hvert som intervjuene ble gjennomført, var tiden inne for å transkribere svarene på spørsmålene. Da alle intervjuene var gjennomført, ble det å gå i gang med koding og kategorisering av svarene. Koding av data er en vanlig fremgangsmåte i kvalitativ analyse. Koding innebærer at vi deler opp teksten og betegner utsnitt av teksten med kodeord. Koder defineres som betegnelser som symboliserer meningsinnholdet i teksten. En kode kan bestå av ett eller flere ord (Thagaard, 2018, s. 153). Dette ble gjort for å få en oversikt over temaet, skape orden og redusere datamengden slik at funnene og drøftingen senere skal gi mening. Som for eksempel ble det fjernet overflødig materiale som ikke har noen betydning for forståelsen eller formålet med denne forskningen. For så å kunne få fram det som er betydningsfullt for problemstillingen. Svarene fra intervjuene gav grunnlag for noen valgte tema, som utdypes mer i drøftingen.

Metodekritikk

Valg av hensyn til forskningsetikk foretas gjennom hele forskningsprosessen.

Reliabilitet eller pålitelighet er et kriterium for kvalitet i forskning og handler om hvorvidt det arbeidet som man presenterer, er til å stole på (Dalland, 2017, s. 55). Ved å fortelle leserne om min bakgrunn og min forståelse gis de en mulighet til å vurdere min pålitelighet. Som det å

gjøre rede for hvordan jeg har samlet inn data fra intervjuene og eventuelle feilkilder som kan ha oppstått og påvirket informantenes svar. Ved å ha gjennomført arbeidet på en metodisk god måte, og ærlig redegjort for framgangsmåten min, kan oppgaven vurderes som troverdig selv om resultatene av undersøkelsen ikke er så entydig (Dalland, 2017, s. 56).

Resultatene er i overensstemmelse med virkeligheten. Dataen er brukt nøyaktig og er valgt ut systematisk på samme strategiske måte som da informantene skulle velges ut. Som forsker klargjøres min forforståelse gjennom teoridelen. Resultatene er kontrollerbare på den måten at det er vanskelig å tenke seg at det er mulig å gjennomføre et kvalitativt intervju flere ganger med samme resultat. Derfor er utfordringen å beskrive fremgangsmåten så utførlig at leserne får en opplevelse av å være til stede (Dalland, 2017, s. 58).

Min forforståelse og mine holdninger kan være en faktor som spiller inn når materialet skal tolkes og analyseres. I den forbindelse er det viktig for meg å presisere at dette kan ha påvirket mitt forskningsarbeid i noen grad. I løpet av studiet har jeg opparbeidet meg en forståelse og et grunnlag som jeg mener er viktig at barnehagelærere skal kunne noe om, og spesielt med tanke på valgfaget mitt dette siste året, som er mangfoldig språkmiljø i barnehagen. Gjennom fag som musikk og norsk, og tre praksisperioder i forskjellige barnehager, har jeg observert og lært mye som har dannet noen forventninger og ønsker som jeg mener bør være til stede i enhver barnehage og på hver avdeling. Som for eksempel at personalet gjennomfører samlingsstunder, og har noen instrumenter tilgjengelig for barna.

Etiske retningslinjer

I en studie som denne, hvor forskeren har kontakt med personene det forskes på via intervjuer, får forskeren innblikk i data som kan knyttes til personene som har deltatt i prosjektet. I den forbindelse er det etiske retningslinjer som må tas hensyn til siden dette innebærer behandling av personopplysninger (Thagaard, 2018, s. 21). I prosessen med å finne og kontakte informanter, ble det medsendt et samtykkeskjema om forskningsfeltet og dets formål. Hvem som får tilgang til informasjonen, og hvordan informasjonen blir brukt og følgene ved å delta i forskningsprosjektet. Dette ga informantene et grunnlag for å vurdere om dette var noe de ønsket å delta i og gi sitt samtykke til. Det ble også opplyst i samtykkeskjemaet at de når som helst kan trekke sitt samtykke fram til prosjektets slutt (Thagaard, 2018, s. 22 – 24).

All informasjon og alle opplysninger som forskeren har fått i denne prosessen er anonymisert og behandlet på en måte der deltakernes identitet forblir skjult. Når resultatene fra intervjuene presenteres senere i oppgaven anonymiseres de, og det anvendes pseudonymer. Både

forskeren og de som leser resultatene vil da rette oppmerksomheten mot de generelle mønstrene i dataen, fremfor å forstå teksten som beretninger om spesifikke situasjoner og personer ved å anvende pseudonymer. Med tanke på lagring av data er det ikke nevnt navn på informantene eller barnehagene som har deltatt, og forskningsmaterialet blir oppbevart på en forsvarlig måte og utilgjengelig for uvedkommende (Thagaard, 2018, s. 24 – 26).

Som forsker må det vurderes hvilke konsekvenser prosjektet kan ha for deltakerne. Har derfor tenkt igjennom hvordan jeg skal beskytte deltakerne mot uheldige virkninger av å være med i dette forskningsprosjektet. Prinsippet om informert samtykke vil sikre deltakerne en viss kontroll over egen deltakelse. Deltakerne skal ikke ta skade av å være med på forskningsprosjektet og derfor er forskeren forpliktet til å beskytte deres integritet gjennom hele forskningsprosessen. I tillegg må forskeren kunne ta stilling til etiske dilemmaer som oppstår i løpet av prosessen og vise moralsk ansvarlighet og respekt overfor deltakerne gjennom hele forskningsprosessen (Thagaard, 2018, s. 26 – 27).

Presentasjon av funn og drøfting

I denne delen skal relevante funn fra intervjuene presenteres og ses i sammenheng med teorien som er presentert tidligere. Dette danner utgangspunktet for drøftingen, hvor jeg skal diskutere funnene i lys av problemstillingen min. Her blir svarene fra informantene flettet inn, samt mine egne tanker omkring temaene med støtte i teori. Overskriftene som presenteres under er temaer valgt ut ifra spørsmålene jeg stilte i intervjuene og svarene informantene kom med og de er følgende: språkarbeid i barnehage, informantenes fokusområder, språkutviklingen påvirkes av musikken, informantenes arbeidsmetoder og veien videre. Funnene og drøftingene vil være relevante for å få svar på hvilke måter barnehagelærere kan arbeid med musikk for å fremme språkutviklingen hos de yngste barna i barnehagen.

Språkarbeidet i barnehagene

I starten av intervjuene ble informantene spurt om hvordan de generelt arbeider for å legge til rette for de yngste barnas språkutvikling. Svarene var ganske like, men hadde noen forskjeller som forventet. Alle tre informantene svarte at benevnning er viktig. Som for eksempel det å benevne hva ting heter, hva barna eller du som voksen gjør, bekrefte det barna sier og gjør, og hjelpe barna med å sette ord på ting og det de gjør. I tillegg nevnte de at det er viktig å skape trygghet og ha tett kontakt med barna, for på den måten vil de kunne tørre å ta ordet og snakke i ulike settinger. Informant 1 mente at det å kunne dele opp barnegruppen i mindre grupper hadde vært en måte å sikre dette på, fordi da får alle barna mulighet og rom til å snakke, og ikke bare de barna som ofte tar ordet og snakker mye. Informant 3 mente derimot at det å blande barna er viktig for at de skal kunne lære av hverandre og ha noen å se opp til og strekke seg etter. Samtidig vil også treåringene lære mye av å være sammen med ettåringene. Alle tre informantene snakket også om kroppsspråk og bevegelser. «For språk er mye mer enn bare det som uttrykkes verbalt, og kroppsspråk er det de aller minste barna bruker mest for å uttrykke sine behov. Som ansatt i barnehagen er det derfor viktig at vi gjenspeiler dette og bruker kroppsspråket aktivt, men også utfordre ved å for eksempel benevne ting verbalt» (Informant 3).

Ut ifra dette mener jeg at vi først og fremst må jobbe for at barna skal føle seg trygge, for som Drugli (2010) hevder er det den emosjonelle omsorgen som er betydningsfull for de yngste barna. Når barna har blitt trygge vil de etter hvert utfolde seg og leke. Det er først da barna er mottakelig for å lære og mestre, noe som også er en forutsetning for den kognitive utviklingen (Høigård, 2019, s. 167 – 168). I tillegg mener jeg at personalet bør lære seg å lese og tolke

barnas kroppsspråk, for på den måten får barna uttrykt seg og oppleve trygghet ved at vi forstår og kan hjelpe dem. En faktor som kan fremme en trygg tilknytning er for eksempel bruk av primærkontaktsystemet. Hovedoppgaven til primærkontakten er å bli kjent med barnet og tilegne seg barnets ikke – verbale språk for å kunne trygge, tolke og bekrefte barnet (Høigård, 2019, s. 28). For å få til dette må det være nok voksne til stede og de må prioritere tid for relasjonsbygging. Bemanningen i barnehagen må derfor tas i betraktning, for ofte kan man oppleve at det er for lite voksne på jobb og at man ikke rekker så mye mer enn å organisere dagen for å få den til å gå rundt. Bemanningsnormen stiller nemlig krav til at barnehagen har en bemanning som tilsvarer minimum en ansatt per tre barn under tre år. Videre ser jeg også viktigheten av å la barna «bade» i språk. Slik som informantene nevner, vil det være utslagsgivende at vi benevner hva forskjellige ting er og hva både barna og vi voksne gjør. I tillegg synes jeg at personalet skal bruke varierte formidlingsmåter, som for eksempel høytlesning av bøker, sanger og samtaler. Dette støtter det rammeplanen sier om at barna får utforsket og utviklet sin språkforståelse, språkkompetanse og oppleve et mangfold av kommunikasjonsformer (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 48).

Informantenes fokusområder

Informantene ble spurt om hva de synes er viktig å ha fokus på med tanke på barnas språkutvikling og tilretteleggingen av den. Svarene var ganske like som de forrige, men informant 2 svarte også dette med pedagogisk bevissthet: «Det at hele personalet kan snakke om hva som er en god språkutvikling og hvordan vi sammen kan legge til rette for det». Som for eksempel at personalet kan tilføre både konkrete og sang, slik at tilbudet til barna blir bedre og mer mangfoldig ved å benytte flere metoder. For som nevnt tidligere i teoridelen hevder Kulset (2015) at det er fint om personalet i barnehagen tar i bruk konkrete til sanger, rim og regler for å skape forståelse hos barna (Kibsgaard, 2018, s. 54). Mange barn som strever med språket, kan derfor lettere forstå mer gjennom musikken.

I tillegg mente informant 2 at det er viktig å bruke tid på å kartlegge barna, slik at personalet vet hva de forstår og ikke, om hørselen er bra og om barnet har norsk som morsmål eller er flerspråklig. For som Angelo (2019) hevder er det å kjenne til og ta hensyn til barns forutsetninger grunnleggende i ethvert pedagogisk arbeid (Angelo, 2019, s. 139). Informant 3 var også inne på dette med å ikke sammenligne barna med hverandre, noe som både informanten og jeg selv har opplevd at ansatte har gjort gjennom å snakke om at enkelte barn «henger etter». «Det skjer enormt mye læring på mange områder på en småbarnsavdeling, og språkutviklingen må ses i sammenheng med de andre utviklingsområdene, som kroppslig,

fysisk, sosialt og kognitivt» (Informant 3). Dette stemmer overens med det Angelo (2019) sier om at vi også må være klare over at barn utvikler seg i forskjellig tempo og til ulik tid. Som igjen betyr at det ikke er noe fasit på hva det enkelte barnet skal kunne og når. Likevel er det mye som skjer i omtrent samme rekkefølge, som er tydelige likhetstrekk i utviklingen hos barn i samme alder (Angelo, 2019, s. 139).

Jeg kan relatere til Angelo (2019) sin forståelse om at det vil være til stor hjelp for personalet å ha kunnskap om hva som forventes av barna, både fysisk, kognitivt og sosialt i ulike aldre for å legge til rette for et godt pedagogisk opplegg. For når ansatte i barnehagen er bevisste på barnas forutsetninger, vil de vite om barna trenger lengre tid til å respondere uten å måtte avbryte de naturlige tenkepausene som oppstår hos barn under en samtale (Angelo, 2019, s. 139 – 140). Informant 1 fortalte at vedkommende jobber i en barnehage hvor de har fokus på bruk av alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). Selv om dette er ment for barn, unge og voksne som må bruke andre uttrykksformer enn tale i direkte kommunikasjon med andre, kan det også være til hjelp for de fleste barna, og et godt hjelpemiddel i barnehagehverdagen. Å bruke alternativ og supplerende kommunikasjon kan for eksempel være å bruke håndtegn, fotografi, grafiske symboler eller bruk av fysiske gjenstander (Utdanningsdirektoratet, 2016). Selv har jeg ikke så mye erfaring med bruk av alternativ og supplerende kommunikasjon, men det virker som en interessant arbeidsmetode. Spesielt med tanke på de gangene jeg har sett det blitt brukt og observert hvor stor forskjell det utgjør for om barnet forstår det som blir sagt eller ikke. Ved å benytte denne metoden tror jeg det sikrer at alle barna får en god språkutvikling, uavhengig av deres forutsetninger.

Språkutviklingen påvirkes av musikken

Informantene hadde samsvarende meninger om at sang og musikk er viktige elementer i barnas språkutvikling, og alle informantene ser fellestrekkene fra musikken til språket. Det er grunnelementene klang, dynamikk, melodi, rytme, puls, tempo og form i musikken (Sæther, 2019, s. 23 – 38) og de musikalske sidene ved uttalen fra den fonologiske utviklingen som er fellestrekkene (Høigård, 2019, s. 28). Det er da snakk om prosodi, hvor barna etter hvert oppdager systemet av språklyder ved bruk av de musikalske trekkene. Det er omsorgspersonene til barnet, enten om det er foreldrene eller ansatte i barnehagen, som formidler disse trekkene, og på den måten fanger barna opp prosodien. Eksempler på dette kan være at voksne bruker lysere stemmeleie og stor stemmevariasjon, sterkere trykk på enkeltord og peking (Høigård, 2019, s. 28 – 29).

Musiske aktiviteter gjør det lett for barn å bli fenget og de trenger heller ikke å ha kommet langt i språkutviklingen for å delta. Når informantene fortalte om hvordan de arbeidet med dette var det ved bruk av sangleker, rim og regler, oftest med bevegelser. På denne måten vil alle barna bli inkludert i fellesskapet gjennom gleden over rytme, bevegelse og ord (Høigård, 2019, 168). Alle tre informantere trakk også frem dette med at sang og musikk fører til at barna får delta i et fellesskap, og at det skaper en tilhørighet. For som Kulset (2019) hevder er den positive innvirkningen av et sangsamvær med på å danne et fellesskap viktig for å lære seg et språk. Når fellesskapsfølelsen har blitt etablert er det lettere å bli inkludert og føle seg inkludert, samt lettere å inkludere andre (Kulset, 2019, s. 146). På den måten vil barna danne nye vennskap, og dette blir en vei inn til språket gjennom den kommunikasjonen som skjer mellom barna i samspill med hverandre.

Informant 2 og 3 nevnte en positiv effekt sang og musikk har for hjernen vår, nemlig at den gir oss en lykkefølelse. For som forskeren Balsnes refererte til vil det å synge for eksempel øke vårt fysiske og følelsesmessige velvære, redusere stress og gi en oppstemt følelse og positivt humør. Årsaken til dette, som nevnt tidligere, er fordi hjernen produserer mer av hormonet oksytocin når vi synger sammen, samtidig som stresshormonet kortisol minsker (Kulset, 2019, s. 31 – 32). Basert på denne forskningen kan vi se at musikk faktisk har flere positive effekter på oss. Av hormonet oksytocin får vi en slags rus som gir oss følelse av velvære, hvor vi føler oss trygge, ivaretatt, glade, avslappende og som en del av et fellesskap (Kulset, 2019, s. 32 – 33).

Informantenes arbeidsmåter

Det mest relevante spørsmålet fra intervjuene som sier noe om hvordan informantene jobber med musikk, er om de først og fremst bruker musikk for å fremme språkutviklingen, og hvordan de gjør dette. Alle tre informantene bruker sang og musikk i både planlagte situasjoner, som samlingsstund, men også i spontane situasjoner og overgangssituasjoner. Informant 3 nevnte at det for eksempel blir brukt under bleieskift, påkledning og i utelek. Dette stemmer overens med det Vist (2013) skriver i boken «Småbarnspedagogikk» om at det er viktig å tilrettelegge for musikalske aktiviteter gjennom lek i barnehagehverdagen, og ikke bare i samlingsstunder, men også i en – til – en – situasjoner (Vist, 2013, s. 98 – 99).

Sangene informantene bruker er de mest vanlige barnesangene, som for eksempel *hjulene på busen*, *med krøllete hale* og *lille Petter edderkopp*. Alle tre informantene var også opptatte av at barna selv skulle få være med å medvirke til hvilke sanger som blir brukt. En måte

Informant 1 gjør dette på er ved å bruke sangkort, der barna ser bilder som gir et lite hint av hva sangen handler om, og at de da kan trekke kortet selv etter tur. Dette er en god måte for å la barna medvirke, da de aller minste barna enda ikke har noe verbalt språk til å kunne uttrykke seg med. Ved bruk av konkreter, eller sangkort som i denne konteksten, skaper det en større begrepsforståelse hos barna. Dette tenker jeg også kan sees i sammenheng med at de ansatte i barnehagen til informant 1 bruker alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). Denne måten vil være med på å lære barna at de kan påvirke sine omgivelser og gjøre valg, gjennom bruk av grafiske symboler, som for eksempel gjennom sangkort (Statped, 2021).

Informant 2 og 3 opplever også at barna tar initiativ til å starte spontane sangstunder. I deres barnehage har en ansatt skrevet og komponert en egenlagd sang om en sjiraff, som heter *Habibi*. Informantene fortalte at rundt omkring i barnehagen har hver avdeling flere sjiraffer som kosedyr, og ofte tar barna initiativ til å synge denne sagen ved at de henter kosedyret og begynner å synge sangen. Dette viser oss et eksempel på bruk av konkreter og at det er en måte å arbeide på for å skape en forståelse hos barna (Høigård, 2019, s. 54). I tillegg har denne sangen også bevegelser som gjør den enda mer attraktiv for de yngste barna som enda ikke har noe verbal – språk, men som kan være med ved å utføre bevegelsene. For som Høigård (2019) skriver blir alle barna inkludert i et fellesskap, selv om man bare deltar med bevegelser, gjennom gleden musikken bringer frem (Høigård, 2019, s. 168).

Med utgangspunkt i dette tolker jeg det som at det er viktig med spontansang i hverdagen basert på barnas initiativ og at det er viktig å synge sanger med bevegelser. Barna kan da etter hvert delta med bevegelse selv om de ikke har ordene på plass, og ansatte kan inkludere og engasjere barn uavhengig av deres ulike alder og språkutvikling. Barna får deltatt slik de vil og kan og på deres premisser, som for eksempel kan noen danse eller gjøre bevegelsene, noen synger, mens andre bare kan sitte og observere. Informantene var inne på det med at barna kan bruke bevegelser for å kommunisere hvilke sanger de tenker på, samt vise frem konkreter for å fortelle dette. Når ansatte da klarer å forstå kommunikasjonen og se barnas initiativ kan de oppleve en stor glede. Sangen skaper dermed en positiv stemning og styrker samholdet på avdelingen, og som igjen fører til et godt arbeidsmiljø for de ansatte og en god dag for alle.

Veien videre

Avslutningsvis ble det spurt om det er noen flere eller andre måter de kunne tenkt seg å jobbe med musikk i barnehagen for å fremme de yngste barnas språkutvikling. Alle informantene bruker musikk i en eller annen form i løpet av barnehagehverdagen, men trakk likevel frem at

de kunne brukt det mer. Som for eksempel det å bruke instrumenter og instrumentpakker, som både informant 1 og 3 nevnte. Dette kan inspirere både barna og personalet i arbeidet med sang og musikk videre, for slik Angelo (2019) skriver vil musikkinstrumenter være spennende, og når man først skal ta i bruk er det en fordel om instrumentene er store og solide slik at de tåler å prøves ut på mange måter. For som jeg har erfart, er barn kreative og uforutsigbare, slik at den måten vi mener et instrument skal brukes på, er ikke nødvendigvis slik barnet tenker det. To – og treåringer bør også få utfordret deres motoriske utvikling, og da kan for eksempel bruk av fingerleker og det å spille på mindre instrumenter være en fin aktivitet, som for eksempel spille på små trommer eller rytme egg. Informant 1 kom også med forslaget om at man kan benytte seg av flere sjangere og introdusere dette for barna etter hvert.

Mitt syn på dette er at det Sæther (2019) sier om at det vil lønne seg å ha et felles sangrepertoar sammen med barna og ansatte, er viktig. Dette vil hjelpe språklæringen på en fin og enkel måte inn i sosiale relasjoner og skape en tilhørighet og et fellesskap som overgår kulturelle og språklige barrierer (Sæther, 2019, s. 16).

Informant 2 kom igjen inn på dette med å være klar over barnas forutsetninger, og være bevisste på dem og ta hensyn til de i planleggingen av det pedagogiske arbeidet med musikk. Informant 3 mente at sang og musikk burde ha en naturlig plass i barnehagehverdagen.

Avslutning

Problemstillingen for denne oppgaven er: *Hvilke måter arbeider barnehagelærere med musikk for å fremme språkutviklingen til de yngste barna i barnehagen?* I en bacheloroppgave trenger man nødvendigvis ikke å komme fram til et konkret svar, men vise til funnene man har gjort gjennom svarene fra informantene og deretter drøfte de. Sammenhengen mellom teori og empiri danner derfor grunnlaget for konklusjonene jeg kommer til å ta.

Konklusjonen jeg trekker ut fra dette er at sang og musikk styrker barns utvikling på en rekke områder. Den språklige, motoriske, emosjonelle og sosiale utviklingen. Barna får øvd seg på uttale av ord, setninger og munnmotorikk når de synger, og med melodi og rytme blir det lettere å huske teksten. I sanger framføres også teksten langsommere enn vanlig tale, og ord og fraser blir repetert. Med melodi og rytme blir språktreningen til en aktiviserende og morsom lek, og lek er jo den beste metoden for læring i barnehagen. Bruk av konkrete vil skape en større begrepsforståelse hos barn, og bevegelser gjør det enklere for alle barn å delta og blir dermed inkludert i fellesskapet.

Vi kan derfor si at musikk er ett av flere viktige verktøy, som er med på å fremme språkutviklingen hos de yngste barna i barnehagen. Ved å kunne bruke musikk som en del av språkutviklingen vil det være viktig å ta i bruk sanger, rim og regler i hverdagen. En måte kan være å ha musikk som et fast innslag i samlingsstunder, men samtidig ta det i bruk i spontane situasjoner. I musikken er det rytme, språklyder og struktur, som er viktige elementer for å utvikle et godt språk. Med tanke på at det kan være mange kulturer og nasjonaliteter i en barnehage, kan musikk også være et felles språk som alle kan føle seg hjemme i. Å synge sanger vil også bidra til at barna får et større ordforråd.

Personalets bevissthet, kompetanse og holdninger rundt temaet musikk og språkutvikling, vil også være noe som påvirker arbeidet i aller høyeste grad. I rammeplanen for barnehagen står det beskrevet hva slags tilbud barna skal få i løpet av barnehagehverdagen og hva personalet skal gjøre for å tilrettelegge for dette. I fagområdet kommunikasjon, språk og tekst, står det at barna skal få utforske og utvikle sin språkforståelse, språkkompetanse og oppleve et mangfold av kommunikasjonsformer (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 48). I den forbindelse kan personalet motivere barna til å uttrykke seg gjennom sang og musikk og gi dem mulighet til å utvikle varierte uttrykksformer (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 51 – 52). I tillegg er det avgjørende at personalet på avdelingen har en felles forståelse og definisjon på hva musikk er (Vist, 2013, s. 98 – 99).

Proessen med å skrive denne bacheloroppgaven har vært lærerik, og jeg har tilegnet meg mer kunnskap om temaet musikk og språkutvikling hos de yngste barna i barnehagen. Denne kompetansen vil være nyttig å ta med seg videre når jeg kommer ut i arbeidslivet. Selv om konklusjonen min er slik, betyr ikke det at dette er den «rette» måten å arbeide med musikk på for å fremme språkutviklingen. Alle har sine erfaringer og deretter sine metoder og måter å utføre dette arbeidet på. Som nevnt tidligere vil rammeplanen og andre styringsdokumenter også legge føringer for hvordan dette skal utføres.

Litteraturliste

Bloom, L. & Lahey, M. (1978). *Language Development and Language Disorders*. New York: John Wiley & sons.

Brean, A. & Skeie, G. O. (2019). *Musikk og hjernen: om musikkens magiske kraft og fantastiske virkning på hjernen*. Cappelen Damm.

Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving*. (6. utgave.). Gyldendal.

Dronning Mauds Minne Høgskole. (2022). *Barnehagelærerutdanning, 3 år, Heltid*. Hentet fra: <https://dmmh.no/studier/hovedmodell>

Haugen, Løkken, G., Røthle, M., & Abrahamsen, G. (2013). *Småbarnspedagogikk: fenomenologiske og estetiske tilnærminger*. (2. utgave.) Cappelen Damm Akademisk.

Hole, K. (2013). Språktilegnelse for å fremme god leseforståelse. *Utdanningsforskning*. Hentet fra: <https://utdanningsforskning.no/artikler/2013/spraktiltak-for-a-fremme-god-leseforstaelse/>

Høigård, A. (2019). *Barns språkutvikling: muntlig og skriftlig*. (4. utgave.). Universitetsforlaget.

Kibsgaard, S. (Red.). (2018). *Veier til språk: i barnehagen*. Universitetsforlaget.

Kibsgaard, S. (2018). Språklige læringsprosesser i barnehagen. I S. Kibsgaard (Red.) *Veier til språk: i barnehagen*. Universitetsforlaget.

- Kulset, N. B. (2019). *Musikk og andrespråk: norsk tilegnelse for små barn med et annet morsmål*. (2. utgave.). Universitetsforlaget.
- Kulset, N. B. (2018). Språk via sang. I S. Kibsgaard (Red.) *Veier til språk: i barnehagen*. Universitetsforlaget.
- Krogstad, A. (2013). De yngste baras språk. I S. Haugen, G. Løkken & M. Røthle (Red.), *Småbarnspedagogikk: fenomenologisk og estetiske tilnærminger*. (2. utgave., s. 102 – 118). Cappelen Damm Akademisk.
- Statped. (2021). Alternativ og supplerende kommunikasjon i barnehagen. *Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK)*. Hentet fra: <https://www.statped.no/ask/alternativ-og-supplerende-kommunikasjon-i-barnehagen/>
- Sund, S. (2015, 20. mai). Bruk av musikk gir bedre språkopplæring. *Første steg*. <https://utdanningsforskning.no/artikler/2015/bruk-av-musikk-gir-bedre-sprakopplaring/>
- Sæther, & Angelo, E. (2019). *Barnet og musikken: innføring i musikkpedagogikk for barnehagelærerstudenter*. (3. utgave.) Universitetsforlaget.
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitative metoder*. (5. utgave.). Fagbokforlaget.
- Tjora. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. (3. utgave.). Gyldendal Akademisk

Utdanningsdirektoratet. (2016). *Hva er ASK?* Hentet fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/ask/ASK-skole/hva-er-ask-og-hvem-har-behov-for-det/>

Utdanningsdirektoratet. (2017). *Rammeplan for barnehage: innhold og oppgaver*. Hentet fra: <https://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan-for-barnehagen-bokmal2017.pdf>

Utdanningsdirektoratet. (2017). *Språk i barnehagen – mye mer enn bare prat*. Hentet fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/stottemateriell-til-rammeplanen/sprak-i-barnehagen--mye-mer-enn-bare-prat/3.-spraktilegnelse/sprakutvikling/>

Vidal, M., Lousada, M., & Vigario, M. (2020). Music effects on phonological awareness development in 3-year-olds children. *Applied Psycholinguistics*, 41(2), 299 – 318. doi:10.1017/S0142716419000535. Hentet fra: <https://www.cambridge.org/core/journals/applied-psycholinguistics/article/music-effects-on-phonological-awareness-development-in-3yearold-children/CE4DEAEC5E0DE84A47F71212544AA88D#article>

Vist, T. (2013). I lyden bor barnet, i barnet bor lyden. I S. Haugen, G. Løkken & M. Røthle (Red.), *Småbarnspedagogikk: fenomenologiske og estetiske tilnærminger*. (2. utgave., s. 85 – 101). Cappelen Damm Akademisk.

Vedlegg

Intervjuguide

Tema: Musikk og språkutvikling hos de yngste barna.

Formål: Formålet med intervjuet er å undersøke hvordan barnehagelærere kan anvende sang og musikk for å fremme språkutviklingen til de yngste barna.

Informasjon om informantene:

Informant	Kjønn	Alder	Utdanning	Stilling	Annet
1					
2					
3					

Problemstilling: *På hvilke måter kan barnehagelærere arbeide med musikk for å fremme språkutviklingen hos de yngste barna i barnehagen?*

1. Hvor lenge har du jobbet som barnehagelærer?
2. Har du jobbet i andre barnehager enn denne?
 - a. Har barnehagen/ ene noe spesielt fokusområde (noe det jobbes ekstra med), eventuelt hva?
3. Kan du fortelle om hvordan du arbeider for å legge til rette for de yngste barnas språkutvikling i barnehagehverdagen?
4. Hva tenker du er viktig å ha fokus på med tanke på barns språkutvikling og tilretteleggingen av den? Hvorfor?
5. Hva er dine tanker om at sang og musikk kan fremme de yngste barnas språkutvikling?
6. Har du brukt eller bruker du musikk for å fremme språkutviklingen?
Hvorfor, hvorfor ikke?
 - a. Hvordan arbeider du med dette? Ved spontane eller planlagte situasjoner?
 - b. Hvilke sanger brukes? Hvorfor akkurat disse?
 - c. Får barna være med å medvirke til hvilke sanger som tas i bruk?

- d. Hvordan responderer barna på dette?
 - e. Hvilke resultater ser du/ dere som er sammen med barna i hverdagen i ettertid?
 - f. Har du noen gang opplevd å få tilbakemeldinger på barnas språkutvikling fra storbarnsavdelinger barna senere har begynt på?
7. Har du noen tanker om hvordan du ville jobbet med musikk for å fremme de yngste barnas språkutvikling?

DronningMaudsMinne

HØGSKOLE FOR BARNEHAGELÆRERUTDANNING

Vil du delta i bachelorprosjektet

«musikk og språkutvikling hos de yngste barna»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et bachelorprosjekt hvor formålet er å undersøke ulike måter barnehagelærere kan jobbe med musikk for å fremme de yngste barnas språkutvikling. I dette skrivet gir jeg deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Alle barn skal få god språkstimulering gjennom barnehagehverdagen, og alle barn skal få delta i aktiviteter som fremmer kommunikasjon og en helhetlig språkutvikling, jf.

Rammeplanen, 2017.

Dermed ønsker jeg å undersøke hvordan ulike barnehagelærere kan bidra i arbeidet med å fremme de yngste barnas språkutvikling gjennom bruk av sang og musikk. For å svare på dette vil jeg undersøke om musikk blir brukt i språkarbeid og eventuelt få et innblikk i hvordan dette blir utført.

Problemstillingen min er:

På hvilke måter kan barnehagelærere arbeide med musikk for å fremme språkutviklingen hos de yngste barna i barnehagen?

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning er ansvarlig for prosjektet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Dersom du ønsker å delta i prosjektet, innebærer det deltakelse i form av et intervju hvor informasjonen fra intervjuet vil bli benyttet i arbeid med å besvare problemstillingen min. Intervjuet vil inneholde spørsmål om dine erfaringer med bruk av sang og musikk i arbeid med språkutvikling hos de yngste barna. Veilederne min vil få innsyn i informasjonen fra intervjuet. Det vil derimot ikke bli gitt personopplysninger eller andre opplysninger som kan føre til identifikasjon av deg.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke ditt samtykke fram til prosjektets slutt, uten å oppgi noen grunn.

Hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Opgaven vil være anonymisert og det vil dermed ikke være mulig at noen gjenkjenner deg. Jeg vil behandle personopplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Notater fra intervjuet vil oppbevares utilgjengelig for andre. Dersom det kommer fram personopplysninger underveis i intervjuet, vil disse bli kodet slik at bare jeg kan forstå hva de betyr. Jeg vil bare bruke opplysningene om deg til formålene jeg har fortalt om i dette skrevet. Notatene fra intervjuet makuleres og slettes når oppgaven er levert og godkjent. Oppgaven skal leveres 29. april, deretter følger en tre ukers sensurtime.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Dersom du har spørsmål til oppgaven eller ønsker mer informasjon. Ta gjerne kontakt med:
Maren Blækkan,
Telefon: 47677887
Epost: marenb99@hotmail.no

Med vennlig hilsen

Maren Blækkan

Prosjektansvarlig
(Veileder)

Student

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet [*sett inn tittel*]. Jeg samtykker til:

- å delta i (*sett inn aktuell metode, f.eks. intervju, spørreskjema, observasjon*).

Dato:

Siden prosjektet ikke er behandlet av NSD, kan jeg ikke innhente din underskrift. Samtykket blir derfor gitt ved at du krysser av i boksen ovenfor.